

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В «МАТЕРІАЛАХ ДО СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРОК ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ» М.А. ГРИЦАКА

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(43)

УДК 81'282'373.72

DOI:10.24144/2663-6840/2020.1(43).70-74

Верби́ч Н. Фразеологізми в «Матеріалах до словника українських говірок Закарпатської області» М.А. Грицака; кількість бібліографічних джерел – 6; мова українська.

Анотація. Діалектні фразеологізми в усьому різноманітті їх виявів відтворюють елементи звичаїв, традицій, уявлень про моральні принципи життя, поведінку, родинні стосунки мовців тощо. Саме тому науковці здавна приділяли увагу аналізу фразеології говіркового мовлення, про що свідчить, зокрема, чимала кількість фразеологічних діалектних словників, які репрезентують різні регіони України: Східну Слобожанщину, Середнє й Західне Полісся, Західну та Південну Волинь, Поділля, Лемківщину, Гуцульщину, Західне Поділля, Буковину тощо.

Очевидною є потреба укладання синкретичного словника діалектної фразеології, адже зібрані на сьогодні матеріали є надійним підґрунтям для ареального дослідження сталих словосполук на різних мовних рівнях: фонетичному, морфологічному, синтаксичному, лексичному, семантичному. Для реалізації такого задуму важливе вивчення досвіду всіх укладачів діалектних словників з метою випрацювання узагальнених правил представлення фразеологічних матеріалів. Одним із перших діалектологів, хто пропонував максимально широко в словникові фіксувати фразеологізми, був М.А. Грицак. Під час укладання повного словника українських говірок Закарпаття дослідник зібрав понад 60 тис. пісень, прислів'їв, приказок, декілька тисяч загадок, понад 300 казок, багато оповідань, притч, переказів, легенд, дитячих скоромовок. Отже, метою нашої розвідки є аналіз фразеологічних одиниць у «Матеріалах до словника українських говірок Закарпатської області» М.А. Грицака.

Усі зафіксовані в картотеці фразеологізми можемо умовно об'єднати в три групи: типові для загальнонародної мови; мають ті самі значення, що й у загальнонародній мові, але відрізняються фонетичним оформленням, морфологічними, словотвірними та ін. рисами; властиві південно-західним, і вужче – закарпатським говіркам, із лексичними компонентами, що не мають чіткого позначення в загальнонародній мові або мають у ній інше значення.

Аналіз сталих словосполук у «Матеріалах...» М.А. Грицака дав змогу виокремити проблемні питання, які поставили перед укладачем, йдеться насамперед про невизначеність складу діалектної фразеології та потребу фіксації компаративних сполук, прислів'їв, приказок, метафоризованих терміносполук тощо.

Ключові слова: фразеологізм, лексикалізована сполука, прислів'я, приказки, закарпатські говірки, «Матеріали до словника українських говірок Закарпатської області» М.А. Грицака.

Постановка проблеми. Фразеологічне багатство кожної мови чи не найяскравіше представлене в діалектах, адже говірки є одним із найбільших джерел, з яких поповнюється скарбниця фразеології літературної мови. Діалектні фразеологізми в усьому різноманітті їх виявів відтворюють елементи звичаїв, традицій, уявлень про моральні принципи життя, поведінку, родинні стосунки мовців тощо.

Аналіз досліджень. Укладачі діалектних словників обов'язково поставали перед потребою фіксації фразеологічних матеріалів. І якщо перші праці переважно були сфокусовані на відтворенні предметно-реального світу говірки, то пізніше все більшої уваги приділяли образним порівнянням, прислів'ям, приказкам, сталим зворотам. Ще 20 років тому діалектних фразеологічних словників як окремого типу лексикографічної праці було небагато (принаймні у спискові словників, опублікованих на сайті Інституту української мови, їх лише 6). Сьогодні українські науковці активно заповнюють цю прогалину: із 2001 р. оприлюднено 16 фразеологічних словників із різних регіонів України). Кожен науковець, відповідно до свого розуміння теоретичних проблем фразеології, а також з огляду на зібрані матеріали, випрацьовував правила укладання словника.

Український діалектний матеріал, дбайливо накопичений упродовж багатьох десятиліть, імовірно,

якщо не в найближчому часі, то в перспективі, поставить перед науковцями завдання створення зведеного діалектного фразеологічного словника. Реалізація такого проекту потребуватиме ретельної систематизації матеріалів та їх узагальнення за єдино випрацьованими принципами. Допомогою в розв'язанні цієї проблеми, безперечно, стане вивчення досвіду всіх, хто працював у зазначеному напрямкові.

Метою нашої розвідки є аналіз фразеологічних одиниць у «Матеріалах до словника українських говірок Закарпатської області» М.А. Грицака [Грицак 2017] (далі «Матеріали...»).

Методи і методика дослідження. Під час роботи використано загальнонаукові методи аналізу, синтезу та порівняння. Як основний застосовано описовий метод з елементами порівняльного для інвентаризації, класифікування та систематизації описуваних явищ, зіставлення поглядів мовознавців на фразеологічні одиниці. Матеріалом для спостереження стала картотека українських говірок Закарпатської області, яку зберігають у відділі діалектології Інституту української мови НАН України, та укладеній на її основі 1-й випуск «Матеріалів...».

Виклад основного матеріалу. Понад пів століття М.А. Грицак збирав діалектну лексику на теренах Закарпаття, крім прикладів до назв предметів матеріальної культури, інколи ілюстрованих малюнка-

ми та схемами, М.А. Грицак зафіксував більш ніж 60 тис. пісень, прислів'їв, приказок, декілька тисяч загадок, понад 300 казок, багато оповідань, притч, переказів, легенд, дитячих скоромовок. Таким чином, сталі словосполучення становлять значну частину картотеки, яка була основою для укладання повного діалектного словника Закарпатської області. За життя авторів не пощастило завершити свій грандіозний задум, але стараннями відділу діалектології Інституту української мови нещодавно побачив світ перший випуск цього проекту [Грицак 2017]. Відомо, що Микола Андрійович працював над низкою менших спеціальних лексикографічних праць, зокрема видав «Словник ботанічної номенклатури», «Латинсько-український словник номенклатури грибів говорів Закарпаття на загальноукраїнському тлі», «Назви гідрорельєфу в говірці с. Ясіня Закарпатської області», «Назви гідрорельєфу і гідронімія (Назви джерел і стоячих вод)», «Румунські лексичні запозичення в говірці с. Росішка Рахівського району Закарпатської області», «Латинсько-український словник медичної номенклатури», «Назви метеорології українських говорів Закарпаття», «Лексика, пов'язана з житлом» (повний перелік див. [Грицак 2017, с. 19]). Діалектолог планував також видання «Словника фразеологізмів» і «Словника прислів'їв і приказок», «Словника кличок тварин», «Словника топографічних назв».

Загальні принципи представлення матеріалів у словниках подібні, словникова стаття репрезентована такими компонентами: 1) реєстрове слово; 2) граматичні примітки (їх наведено в разі відмінностей від літературного слововживання); 3) семантичні (переважно йдеться про сферу вживання) та стилістичні ремарки; 4) значення лексеми чи словосполучення (відтворюють літературним відповідником – словом або коротким описом, іноді – відсиланням до інших діалектних слів); 5) ілюстрації; 6) локалізація. Микола Андрійович був одним із перших, хто запровадив новий підхід до пояснення реєстрових слів, який нині активно впроваджують у слов'янській, а також в українській діалектній лексикографії. Йдеться не про однослівний відповідник реєстрового слова або, в окремих випадках, невелику описову конструкцію-речення, а про широкий контекст-пояснення, який допомагає читачеві (не лише представникові конкретної говірки) якнайточніше уявити реалії, предмети, дії. Така структура мала бути й у запланованого фразеологічного словника, про це свідчать виступи М.А. Грицака на конференціях, оформлені пізніше як статті. Микола Андрійович акцентував на необхідності максимально повно відтворювати весь матеріал, а що стосується фразеології, подавати і ті відповідники, що добре відомі на всіх теренах України, і вузьколокальні [див. Грицак 1965; Грицак 1966]. Надалі це стане надійним джерельним підґрунтям для порівняльних досліджень, а також дасть змогу об'єктивно визначати тип фразеологічної одиниці – регіональна, загальноомовна, індивідуально авторська, і, крім цього, уможливить висновок про співвідношення діалектних сталих сполук із фразеологією літературної мови.

Формуючи картотеку, М.А. Грицак використовував різні умовні позначення, які допомагають під час укладання матеріалів. Зокрема, є картки зі спеціальною позначкою для фразеологізмів – \diamond , або зі скороченням *фраз.* На таких картках зафіксований фразеологізм у вихідній формі, розшифроване його значення, у більшості випадків наведено приклад із розмовного мовлення з цим висловленням, зазначено населений пункт, де записано матеріал.

Усі зібрані в картотеці фразеологізми умовно представимо в таких розрядах:

1) Типові для загальнонародної мови:

\diamond *Весті вухом.* Стежити. *Він лиш вів вухом, де йа д'їну сороковец; Нан'ко, буду весті вухом, ци буде праўда;* \diamond *Вибивати клин кліном.* Знищувати наслідок якоїсь дії або стану тими ж засобами, через які він стався. *Клин кліном вібиваіут.* Рс*; \diamond *Не знати ні а, ні бе.* Нічого не знати; \diamond *Чотіри дошки.* Домовина. *Ой мене мамка мала в сінях коло бочки, та було мене покласти у чотири дошки.* Рс; \diamond *Обкрутіти (опкрутіти) коло руки.* Обдурити. *Файно т'а опкрутив коло руки.* Прч; \diamond *Обертати на сміх (дівчину).* Глумитися. *Оле хлопц'а молодого на'н Бог пока'ра'їе за' тото шо дівчину на' сміх оберт'їе.* Яс.

2) Мають ті самі значення, що й у загальнонародній мові, але відрізняються фонетичним оформленням, морфологічними, словотвірними та ін. рисами:

\diamond *Валіт очи.* Очі вилазять (від напруження). *Несі на плéчох, шчо очи валіт.* Грш; \diamond *Віпнати (віпнати) кирвэ.* Вимучити. *Тот л'уд'ам мно́го віпнв кирвэ; Тотá міні ни ма́ло віпнла кирвэ тай иче й тепér' віпнв'їе;* \diamond *Мати верьх.* Мати перевагу. *Тоті тепér' ма́ют вер'х, остáтні і такі.* Рс; *Вун ма́їе вир'х, бо вун учéный.* Лкц; \diamond *Вбертатиса на своїй крýла.* Ставати самостійним. *Д'їти, д'їти, вно с'а вже на своїй крýла вбертат.* Влс; \diamond *Вéрглося óко.* Привернути увагу, сподобатися. *Вéргло ми с'а на т'а око; Накоротко вéржес'а óко, вéрже, о вже шос' буде.* Рс; \diamond *Впасти облестю / облестов* (коло когось). Підлещуватися до когось. *Коршмар'ї гад'ачі були. Ўпали облест'у коло л'удий, та й л'уде йїх держали; Упадут коло него облес'т'ов (аби с'а передав). Біда нé вни дістанут.*

3) Властиві південно-західним, і вужче – закарпатським говіркам, із лексичними компонентами, що не мають чіткого позначення в загальнонародній мові, або мають у ній інше значення:

\diamond *Баби́я да́ти.* Відмовити у сватанні, дати гарбуза. *Пушóв лігін' свáтати, та му бабц'а дали зїїсті.* Лкц; \diamond *Вістерти (вўстерти) лáпки.* Вмерти. *Кіби ни туй, та давнó бы лáпки вўстер.* Влс; *Так ті дам, шо лем вўстреш лáпки.* Лт; \diamond *Верéчи кóкорі, згруб.* Померти. *Скоро и йа вержу кóкорі.* ВРк; \diamond *Завіситись на шїю.* Невдало оженитися; \diamond *Брáти досáми.* Помічати, звертати увагу. *Нїхтó ни ме добирáти досáми, шо я тїкáю.* Рс; \diamond *Мáти дочинїня.* Мати справу. *Я з нїми ни маю нїяке дочинїня; Він (таздá) ни маé до мéне (служї)*

*Список скорочень населених пунктів див. у [Грицак 2017, с. 27–31].

дочинія, коли я сплю. Рс; ◇ *Заверечи душу*. Трохи поїсти, перекусити. *Мушу мало заверечи душу, бо ўже ни бируву дыхати*. Пр; ◇ *Гойкати (гойкати) на всі галі (галы)*. Кричати дуже голосно. *Не даш му йїсти та буде гойкати на всі галы*. Прш; ◇ *Соломонів гачник з їсти*. Бути (стати) дуже розумним. *Мар'а соломонів гачник зїла*. ВСт; ◇ *Трімати у жєбні*. Повністю підкоряти собі кого-, що-небудь. *Пуп кáждого трімат'у жєбн'ї*. Нвц.

Чимало фразеологічних одиниць формують розгалужені синонімічні ряди, що теж було б відбито в словникові за допомогою відповідних перехресних посилянь, напр., зі значенням 'померти' функціонують сполуки: *веречи кóкори*. ВРк; *рїтю вєржеш*. Ст; *вер копитами*. Ркс; *чорт (и'óрт) взяв; Бог взяв*. Нвц; *вістерти (вўстерти) лáнки*. Влс, Лт; *вістерти кáнци*. ТПС; *віддати (відáти) Богу душу*. Мн; *бути в глині; піти в гліну; раки (раки) годо-вати*. Пр; *піти в шкіні (с'кіні) гусяючи*. Вч та ін. Важливим компонентом «Матеріалів...» була точна фіксація місця запису, що уможливило не лише структурно-типологічні, а й ареальні дослідження мовних одиниць.

Можемо припустити, що М.А. Грицак розумів фразеологізми як усталені стійкі словосполучення «з постійним, відтворюваним за традицією складом компонентів, у якому втрачена їх лексична самостійність і яке виражає цілісне фразеологічне значення, створюване в основному внаслідок переосмислення вільного словосполучення, а також виступає членом речення» [Словник 2003, с. 4].

Однак, крім власне фразеологізмів у вузькому розумінні, у картотеці зі спеціальними позначкам трапляються термінологічні словосполучення з метафоризованим значенням компонентів. Послідовно як фразеологізми відтворено словосполучення, що означають назви:

– явищ природи: ◇ *Обгороджений місяць*. Місяць із розливатими краями, обведений червонуватим саявом. *Ой пой с'а позераті, надовкола обгородженого міс'ац'а йакі хмары*. Лкц; ◇ *Динь на вбертаню*. Короткий день. *Типирка дин' на вбертан'у вже*. Кшт; ◇ *Сонце обїздрїло*. Сонце зійшло. *Як май сонце обїздрїло*. Рс; ◇ *Метáти на вїнок*. Перші промені перед сходом сонця. *Шче лиш вїнок на зóр'ї метáло, коли м устáу*. Рс; *Ужє бїл'їє на дин'*. У нас кáжут' – мєче на вїнок. Дмш; ◇ *Вїсить дощ*. Збиратися на дощ. *Такїй вїсїт' дощї, а сїроты й ни нагáдувут' с'а йти з думў з мáргóв*. Ком; ◇ *Бáбини (бáбины) гїготні, pl. t.* Хуртовина. *Гїготн'ї бáбины – кóй вїтер с сн'їгом колóтит*. Вн; *Надвурї гїгутні бабины*. Вн.

– сузір'я:

◇ *Малá Медвєдиця*. Сузір'я Малої Ведмедиці. ШЛ; ◇ *Вїз*. Сузір'я Великої Ведмедиці. *На нєбї йє вїз*. Рс; *Будє студєно, бо вїс кл'їпат' йáсно*. Кй – ШЛ.

– анатомічних, медичних понять:

◇ *Адáмова чўтка*. Кадик; ◇ *Дїстáти гертїку*. Захворіти на туберкульоз. *Ун дустáу гертїку*. Бчк; *Колї м быў молодїй, бїг им дўже, а пак им с'а напїў студєнóй воды и так им дустáу гєртїку*. Ізк; ◇ *Заворот' у голові*. Запаморочення. *Нич н'а*

ни болїт, лиш дáколи заворотї ми у голові. Клц; ◇ *Живїй (живїй, жывїй) вóлос*. Хвороба овець. *На живє волóс'а вївцї'ї слабї май бїльше навєсн'ї та восенї, колї випасáют с'и на мóкрих пасóвищ'их та пїют стóйáчу воду з йáркїв або з вїлóвїв*. Квс; *Была хворóба, йакá с'а клїкала жывїй вóлос*. *Він бóв від тóго, же кїт' с'а вївц'а напїла воды і спїла жывїй вóлос*. *Від умóйї хворóбы вївцї порáды не бýло*. Лт; ◇ *Кўряча дўпка*. Сухий мозоль на ногах. *Кўр'ача дўпка бýват вїт тóго, ичо в морóзы нóс'ат мáлу обóв*. *На малых пáл'ц'ох їх пїт кóжóв вьростáє твердїй грунóк*. *Обы кўр'ача дўпка злїзла, та трєба купáти нóгы у гур'áчї водї*. Тш.

Вигуки-побажання з позитивним і негативним значенням (напр., лайки, прокльони) М.А. Грицак кваліфікував лише як фразеологічні звороти:

◇ *Вáре Бóже (вáра Бóжа), виг.* Боже борони, не дай Бог. *У сїянку вáре Бóже пїти з вївц'ам*. Рс; *Вáра Бóжа абї йа сидїла в хáт'ї; Дáркїў та т'ма, áле вáра Бóжа, абї молоко продáли*. Рс; ◇ *Би Бог велїв*. Як Бог дасть. *Кїд' бы Бог вилїў та на дрўгїй тьїжден' ужє можє начїнáти і косїти*. Нвс; ◇ *Гаразд ходїть*. Щасливо (у побажанні). Плп; ◇ *Гаразд би тя побив*. Побажання. *Гаразд би т'а пóбив, бїди би с ни видїв*. Мрч; ◇ *Гўта вас убїй, лайл*. Прокльон. *Ий, гўта вас убїй*. КсП; ◇ *В бїдї би ся вїдїв*. Прокльон. *А в бїд'ї би с' с'а в:їд'їв; ◇ Остовпїло би тя*. Прокльон (здурїв би ти). Тн.

То як фразеологізми, то як лексикалізовані сполуки позначені назви:

– сортів рослин:

◇ *Адáмова рїпа, бот*. Сорт картоплі. Бчк; *Гáдячий гриб, мїк*. Мухомор червоний, *Amanita muscaria* L.; ◇ *Гáдяче зїлля, бот*. Незабудка болотна, *Myosotis palustris*; ◇ *Вуш цїганська, бот*. Череди, *Bidens*. *На кáбат так нал'їпїлис'а цїганс'кї вўши*. Лх.

– тварин, птахів, комах:

Божїй вóлик, ент. Жук-рогач, *Lucanus cervus*. *На дўбах сут бóжї вóлики таї коровкї*. Рс; ◇ *Живїй (живїй, жывїй) вóлос, ент*. Волосатик звичайний, *Gordius aquaticus*. *Колї велика вода, то вымыват йаркы, а дале высыхат лим йє дагде, то там йє живїй волос*. Звд.

– одиниць виміру:

◇ *Єдєн фонт*. Півтора кілограма. *Дáйте ми єдєн фонт цўкру*. ЧПт; ◇ *Велїка мїра*. Кількість молокопродуктів, які видають власникам худоби улїтку.

– виробничих, господарських понять, процесів:

◇ *Вбїйтї (вбїйтї) газдўство*. Доглянути за господарством, нагодувати худобу. *Навїчур мўшу заговá прийтї думў, вбїм встїгла вбїйтї газдўство; ◇ Живá вáтра, вївч*. Добутий тертям двох шматків сухого дерева вогонь, який підтримували до завершення полонинського сезону. *У лїсі живá вáтра так с'а чїнит, шо вїтер колїше дрєвом та сўче однó до однóго дóтїв, шо чїр' с'а огин' та с'а запáлит*. *Вївчарї мáйтут живу вáтру вчїнїти пєршїй раз на стáйї, айбо тоту вáтру ни дáти н'їкóму, таї держáти дов óсени*. Рс; ◇ *Вїснїй ряд*. Молокопродукти, які видають власникам худоби за весняний випас. *По три л'їтри на однў*

стришки вісного р'яду. Рс; Вісн'ї р'яди надбійуть та молóками дають або сіром. Рс; Вісна міра. Молокопродукти, які видають власникам худоби за весняний випас. Ми й тогід' дойїли раз на вісну міру, а віт:ак на л'їтну; ◊ Обламовати пасимкы. Пасинкувати; видаляти бічні пагони для кращого розвитку головного стебла. *Обламовати пасимки ни каждый знайе*. Дрт.

– назви механізмів, приладів або їхніх складників, деталей:

◊ *Варстат залізний*. Лещата. Влс; ◊ *Вісній ніж*. Струг; спеціальний ніж із двома ручками для грубої обробки деревини струганням. *До пікіу йи вісній н'їж. Коли го раз віостр'у, та мóжете с'ї бритїти*. Бг; *Віснім ножем май глáдко утешеш, йак дру́гим*. КсП.

У «Матеріалах...» однозначної кваліфікації таких сполук, як фразеологізми, немає. Частина з них позначена як фразеологічні звороти, частина – записана у формі лексикалізованої словосполучки (трапляються й такі випадки, коли те саме поняття на одній картці має позначку фразеологізму, а на другій – ні). На сьогодні більшість подібних явищ потрактовують як лексикалізовані словосполучки. М.А. Грицак, імовірно, кваліфікував більшість таких одиниць як фразеологізми з огляду на різні аспекти їх значень: насамперед денотативний, «за допомогою якого здійснюється образно-номінативна прив'язка семантики фразеологізму до певної ситуації» [Тепляков 2005, с. 162], та конотативний, що зумовлює появу «додаткових семантичних і прагматичних особливостей лексичного значення» [Тараненко 2007, с. 278–279].

Проблема співвідношення лексикалізованих словосполук і фразеологічних одиниць дискусійна. З одного боку, дослідники акцентують на тому, що названі елементи мови, по-перше, мають спільну властивість відтворюватися в готовому вигляді, по-друге, виконують єдину синтаксичну функцію, по-третє, їх неможливо розчленувати, не порушивши зміст і понятійне навантаження цілісної єдності. Проте з другого боку, фразеологічні та лексикалізовані словосполучки розмежовують з огляду на їхню функційне навантаження, а також наголошують на тому, що лексикалізовані сполучки зазвичай позбавлені експресивно-образного забарвлення.

Однак якщо в теорії фразеології спостерігаємо наявність різних поглядів на описуване явище, в сучасній практиці діалектного словникарства засвідчено тенденцію до широкого представлення всіх стійких сполук, що виправдано потребою якнайповнішої фіксації діалектних матеріалів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грицак М.А. Засоби включення прислів'їв у мовний потік Закарпатських говорів. *Міжвузівська наукова конференція з проблем синтаксису української мови: тези доповідей*. Чернівці: Чернівецький державний університет, 1965. С. 155–158.
2. Грицак М.А. Матеріали до словника українських говірок Закарпатської області. Вип. 1: А–Б. Київ: КММ, 2017. 380 с.
3. Грицак М.А. Фольклорно-етнографічні матеріали у Словнику закарпатських говорів. *Народна творчість та етнографія*. 1966. № 6. С. 54–59.

Значну частину ілюстрацій у словникові М.А. Грицака становлять прислів'я, приказки та порівняльні звороти, які автор не співвідносить із фразеологізмами. Однак, на думку укладача, якнайповніша фіксація таких одиниць важлива не лише через образно-емоційне відтворення в них ментальних, світоглядних характеристик діалектоносіїв, їхньої філософсько-культурної картини світу, а й через особливу мовну структуру таких висловлень, зокрема, варіантність типових моделей у сусідніх, а іноді й у одній говірці. Йдеться про розбіжності на різних мовних рівнях, напр., фонетичному (*Ку́л'ко хі́жок, ту́л'ко ва́ришок*. Трц, *На дóбру йу́шку ни трéба нóву вар'у́шку*. Ркс, *Ка́жда хі́шка – їнча ва́ришка; У чудж'у́м миш'а́ті не мож вереш'а́ті*. Мрч; *Один' ден' весни – тижд́жин' осе́ни; Три тазды́ні у хі́жи, а шчі не замéтено*. Збн), морфологічному й словотвірному (*Вы́гвареной – загублéной*. Дмш; *Хто с'а с крóвл'ов ба́брайе, тот с'а й вікирва́вл'уйе*. Рс; *Туды біс с'а вирнув, йак гу́рі селом вода тічи буде*. Мд; *Газдови ся у кугут несе*. Бдв; *Кобі́х ни умéр, та бих усе прожéр*. Рс; *Бис' те с'а так дóбрі ма́ли, йак вош у ко́рості*. Дрв; *Му́дри самі хо́д'а, а дурні́в за ніс во́д'а; Чим с'а л'у́де ган'бл'а, а ти тим велича́йес'а*), синтаксичному (*Де с'а ва́тра ни кладé, там с'а ни ку́рит*. Трв; *Лéхко в біду́ с'а вборса́ти, та т'а́шко с'а з не́йі віборсати*. Рс; *Прийи́дуб' ва́л'аный, ги по́рбс'а*. Дв; *Ту́л'ко родины́, ги вирбиньі́*. Кй), лексико-семантичному (*Во́вка но́гы гуду́ють*. Трн; *Во́вка но́гі жи́вл'ат'*. Нвц; *Во́ука ла́бы го́дуют'*. Грб; *Во́вка ла́бы го́дуют', а бреха́ч'а пы́сок*. Бст; *И вовк ни йé сїтїй чужї́ми ла́бами*. КсП; *Вовка ноги несут*. Лг) тощо.

Висновки. Аналіз сталих словосполук у «Матеріалах...» М.А. Грицака дав змогу виокремити проблемні питання, які постали перед укладачем, йдеться насамперед про невизначеність складу діалектної фразеології та потребу представлення компаративних сполук, прислів'їв, приказок, метафоризованих терміносполук тощо. Огляд сучасних діалектних лексикографічних праць уповноважує на висновок, що й сьогодні ці питання остаточно не розв'язано. Українська діалектна фразеологія перебуває на стадії накопичення та систематизації фактичного матеріалу, чимала кількість сучасних словників засвідчує активний пошук найоптимальніших прийомів і методів узагальнення регіональних фразеологічних одиниць. Потреба укладання зведеного фразеологічного діалектного словника вимагатиме розв'язання як загальнотеоретичних, так і суто практичних проблем відтворення матеріалу.

4. Словник фразеологізмів української мови. Укл. В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк та ін. Київ: Наукова думка, 2003. 1104 с.
5. Тараненко О.О. Конотація. *Українська мова. Енциклопедія* / Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко та ін. 3-тє вид., зі змінами та допов. Київ: Укр. енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2007. С. 278–279.
6. Тепляков І.М. Фразеологічна семантика (на матеріалі деяких слов'янських мов). *Проблеми слов'янознавства*. 2005. Вип. 55. С. 156–163.

REFERENCES

1. Hrytsak M.A. (1965) *Zasoby vkluchennia prysliviv u movnyi potik Zakarpatskykh hovoriv* [Proverbs in the language flow of Transcarpathian dialects]. *Mizhvuzivska naukova konferentsiia z problem syntaksysu ukrainskoi movy: tezy dopovidei*. Chernivtsi: Chernivetskyi derzhavnyi universytet. S. 155–158 [in Ukrainian].
2. Hrytsak M.A. (2017) *Materialy do slovnyka ukrainskykh hovirok Zakarpatskoi oblasti* [The Materials for the Dictionary of the Ukrainian Dialects of Transcarpathian Region]. *Vyp 1: A–B*. Kyiv: KMM. 380 c. [in Ukrainian].
3. Hrytsak M.A. (1966) *Folklorno-etnografichni materialy u Slovnyku zakarpatskykh hovoriv* [Folklore and ethnographic materials in the Dictionary of Transcarpathian dialects]. *Narodna tvorhist ta etnografia*. № 6. S. 54–59 [in Ukrainian].
4. *Slovnnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy (2003)* [Dictionary of phraseology of the Ukrainian language]. Ukl. V.M. Bilonozhenko, I.S. Hhnatiuk ta in. Kyiv: Naukova dumka. 1104 s. [in Ukrainian].
5. Taranenko O.O. (2007) *Konotatsiia*. [Connotation]. *Ukrainska mova. Entsyklopediia*. Redkol.: V.M. Rusaniivskyi, O.O. Taranenko ta in. 3-tie vyd., zi zminamy ta dopov. Kyiv: Ukr. entsyklopediia im. M.P. Bazhana. S. 278–279 [in Ukrainian].
6. Tepliakov I.M. (2005) *Frazeolohichna semantika (na materialy deiakykh slovianskykh mov)*. [Phraseological semantics (based on some Slavic languages)]. *Problemy slovianoznnavstva*. *Vyp. 55*. S. 156–163 [in Ukrainian].

PHRASEOLOGIES IN M.A. HRYTSAK'S «THE MATERIALS FOR THE DICTIONARY OF THE UKRAINIAN DIALECTS OF TRANSCARPATHIAN REGION»

Abstract. Various dialectal phraseologies reproduce elements of customs, traditions, ideas about the moral principles of life, behavior, family relations of speakers, and so on.

A large number of phraseological dialect dictionaries represent different regions of Ukraine: Eastern Slobozhanshchyna, Central and Western Polissya, Western and Southern Volhynia, Podillya, Lemkivshchyna, Hutsulshchyna, Western Podillya, Bukovyna testify to the attention of researchers to the analysis of phraseology of dialect.

It testifies to the fact that dialectologists should compile a syncretic dictionary of dialect phraseology, because all the materials are a reliable basis for the areal study of fixed phrases at different language levels: phonetic, morphological, syntactic, lexical, semantic. It is important to study the experience of all compilers of dialect dictionaries in order to develop generalized rules for the presentation of phraseological materials. M.A. Hrytsak was one of the first dialectologists who proposed to record all available phraseology in the dictionary as much as possible.

The researcher collected more than 60 thousand songs, proverbs, sayings, several thousand riddles, more than 300 fairy tales, many stories, parables, legends, children's colloquialisms to compile a complete dictionary of Ukrainian dialects of Transcarpathia. The purpose of our article is the analysis of phraseology in «The Materials for the Dictionary of the Ukrainian Dialects of Transcarpathian Region».

All phraseology from the card index are united in three categories: typical for the national language; have the same meanings as in the common language, but differ in phonetic design, morphological, word-forming, etc. features; inherent in the south-western, and more narrowly – Transcarpathian dialects, with lexical components that do not have a clear designation in the common language, or have a different meaning in it.

The analysis of phraseological units in the dictionary made it possible to single out the problematic issues that arose before the compiler: the uncertainty of the composition of dialectal phraseology and the need to present comparative compounds, proverbs, sayings, metaphorical terms, etc.

Keywords: phraseology, lexicalized compound, proverbs, sayings, Transcarpathian dialects, M.A. Hrytsak's «The Materials for the Dictionary of the Ukrainian Dialects of Transcarpathian Region».

© Вербич Н., 2020 р.

Наталія Вербич – кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу діалектології Інституту української мови НАН України, Київ, Україна; <https://orcid.org/0000-0003-3373-6332>

Natalia Verbych – PhD in Philology, Senior Researcher at the Department of Dialectology, Institute of the Ukrainian Language, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine; <https://orcid.org/0000-0003-3373-6332>